

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΡΕΤΗΡΟΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΑΚΑΘΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1955

Μ. ΠΑΝΤΟΥ

Ε.Π. Α.Τ.Π.Ε. Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΜΑΣ

3. — ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Τῷ 1797 δύο λόγιοι ἄνδρες, ἀπόγονοι παλαιᾶς καὶ διακεκριμένης ἑλληνικῆς οἰκογενείας, οἱ Δῆμος καὶ Νικόλαος Στεφανόποιοι, ἀπεστάλησαν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν ὑπόδοιλον Ἑλλάδα, φαινομενικῶς μὲν εἰς ἀποστολὴν πνευματικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρος, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ μὴ σκοπὸν καθαρῶς πολιτικόν, ἵνα διαπιστώσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς χώρας καὶ συγκεντρώσῃ ταυτοχρόνως πληροφορίας περὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ λαοῦ¹.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ὁ Ναπολέων, καταλύσας, μετὰ τὴν νικηφόρον αὐτοῦ προέλασιν εἰς Ἰταλίαν, τὴν ἐνετικὴν δημοκρατίαν καὶ γενόμενος κύριος τῶν Ἰονίων νήσων, διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Γεντίλι² παρεῖχε κατηγορηματικὰς διαβεβαιώσεις περὶ τῶν φιλικῶν ἔναντι τῆς Ἑλλάδος αἰσθημάτων του καὶ ἄφινε νὰ πιστευθῇ ὅτι θὰ ἐθεώρει τιμὴν καὶ δόξαν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας ἐκείνης, ἥτις εἰς τὸ παρελθὸν ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς καὶ τὸ κέντρον πάσης ὑψηλῆς καὶ ὡραίας ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος³.

1. Οἱ δύο ξένοι ἐπισκέφθησαν ἰδιαίτερος τὴν Πελοπόννησον καὶ δὴ καὶ τὴν Μάνην, ὅπου ἐγνώρισαν καὶ συνεζήτησαν διὰ μακρῶν περὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἀποστολῆς των μετὰ τοὺς προκρίτους τοῦ τόπου.

2. Διὰ πλείονας πληροφορίας βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Ποίησις καὶ πεζογραφία τῆς Ἑπτανήσου (Ἐισαγωγή), Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 14, Ἀθῆναι 1953, καὶ Γ. Θ. Ζώρα καὶ Φ. Μπουμπουλίδου, Ἑπτανήσιοι προσολωμικοὶ ποιηταί, Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1953.

3. Εἶναι γνωστὴ ἡ κρίσις τοῦ Ναπολέοντος: «La Grèce attend un liberateur!... Ce serait une belle couronne de gloire!... Il inscrirait son nom à jamais avec ceux d'Homère, Platon, Épaminondas!... Je n'en ai peut-être pas été loin!...» (Memorial de Ste Hélène, par Las-Cases. Journal du 10 au 12 Mars 1816. Tom. II, p. 366), τὴν ὁποίαν ἐπανελάβε καὶ ὁ

Οἱ δύο ἀπεσταλμένοι ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ διαφόρων προκρίτων καὶ ἄλλων ἐκπροσώπων τῶν ὑποδούλων, καὶ παρ' αὐτῶν συνέλεξαν πολυτίμους εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν βραδύτερον εἰς δύο τόμους⁴. Εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά των ταῦτα οὗτοι κατεχώρισαν καὶ τὸ κατωτέρω στιχοῦργημα, τὸ ὁποῖον ἤκουσαν ψαλλόμενον ὑπὸ τριῶν γυναικῶν τῆς Μάνης, τῇ συνοδείᾳ μουσικοῦ ὄργάνου, ὁμοιάζοντος πρὸς κιθάραν καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ περιγράφονται αἱ παντοῖαι συμφοραὶ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος ὡς καὶ ἡ σκληρὰ τυραννία τοῦ κατακτητοῦ. Ἀποτελεῖ τὴν ἀπάντησιν τῆς Ρούμελης (ὅπως ὠνομάζετο τότε ἡ Ἑλλάς) εἰς τὴν σχετικὴν ἐρώτησιν ἐνὸς ξένου, φαίνεται δὲ ὅτι ἐγράφη ἀκριβῶς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπισκέψεως τῶν δύο ἀπεσταλμένων πρὸς παραστατικὴν ἀπεικόνισιν τῆς κρατούσης καταστάσεως καὶ συνοπτικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς ἀπορίας των.

«Τῆς Ρούμελης τὸ τραγούδι» ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν θρήνων, οἵτινες, ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως, ἤρχισαν νὰ κυκλοφορῶσιν εὐρύτατα εἰς διαφόρους ἐπαρχίας⁵ καὶ οἵτινες τόσας πολυτίμους εἰδήσεις διέσωσαν διὰ τὴν μακρὰν καὶ θλιβερὰν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας ἐν Ἑλ-

ἔθνικὸς ποιητὴς μας εἰς τὰς σημειώσεις εἰς τὸ ποίημά του «Εἰς τὸ θάνατον τοῦ Λόρδ Μπαίρον».

4. Voyage de Dimo et Nicolo Stéphanopoli en Grèce, pendant les années 1797 et 1798, d'après deux missions, dont l'une du gouvernement français et l'autre du général en chef Buonaparte; rédigé par un des professeurs du prytanée. Avec figures, plans et vues levées sur les lieux. A Londres 1800, 8°. 2 volumes.

5. Περὶ τῶν θρήνων βλ. Σπ. Λάμπρου, Μονοδία καὶ θρήνοι ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Νέος Ἑλληνομνήμων, 1908, σελ. 190 - 269, Ἡλ. Βουτιερίδης, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, τόμ. Β', ἐν Ἀθῆναις 1927, σελ. 198 ἐπ., Γ. Θ. Ζώρα, Ἀνεκδοτος θρήνος ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἐπιθεώρησις (Ρώμης), 1939, Τοῦ αὐτοῦ, Πόννοι καὶ ἐλπίδες τῶν ὑποδούλων, Ἑλληνικὴ Δημιουργία, 1949, σελ. 415 ἐπ.

λάδι. Τρία εἶναι τὰ κύρια θέματα τοῦ στιχουργήματος: ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τῆς παλαιᾶς δόξης τῆς χώρας (ἰδίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως), ἡ περιγραφή τῆς καταστροφῆς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν βιαιοτήτων τοῦ μωαμεθανοῦ δυνάστου, καὶ τέλος ἡ ἀπογοήτευσίς τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὴν ἀπάτην τῶν ξένων, δυτικῶν καὶ βορείων, εἰς τὴν βοήθειαν καὶ συμπαράστασιν τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι εἶχον στηρίξει πάσας αὐτῶν τὰς ἐλπίδας διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ εἶχον ἐλπίσει ὅτι ἔγκαιρος ἐπέμβασις τῶν δυτικῶν ἠδύνατο νὰ ἀποτρέψῃ τὴν διάλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, περισσότερον ὅμως, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων ὑπὸ τῶν Τούρκων εἶχε γεννηθῆ καὶ ριζωθῆ ἡ πεποίθησις ὅτι οἱ καθολικοὶ ἡγεμόνες τῆς δύσεως καὶ ἰδίᾳ τὸ Βατικανὸν θὰ κατέβαλλον πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τὴν ὀργάνωσιν νέας σταυροφορίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ὀρθοδόξων τῆς ἀνατολῆς. Πῶς ἦτο δυνατόν οἱ ἄρχοντες τῆς δύσεως νὰ μὴ ἐνδιαφερθῶσι διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς χριστιανικωτάτης αὐτοκρατορίας, μὲ τὴν ὁποίαν τόσοι στενοὶ δεσμοὶ τοὺς εἶχον ἐνώσει; Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, μάλιστα, πάσαις δυνάμεσιν εἰργάσθησαν οἱ εἰς τὴν Ἑσπερίαν καταφυγόντες Ἕλληνες λόγιοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Βησσαρίων, Ἰάνος Λάσκαρις, Ἀρσένιος, Μουσοῦρος, Ἀντώνιος Ἐπαρχος, Κωττούνιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ γνωστοὶ ἢ ἀνώνυμοι στιχουργοὶ διαφόρων θρήνων καὶ ποιημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἄλωσιν⁶.

Ἄλλοι πάλιν, μὴ τρέφοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς καθολικοὺς τῆς δύσεως καὶ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἢ καὶ πεισθέντες ὅτι, λόγῳ τῶν κρατουσῶν ἐν τῇ δύσει ἀντιζηλιῶν καὶ ἐχθροτήτων, καθίστατο ὄλως ἀδύνατος ἡ ὀργάνωσις σταυροφορίας ὑπὲρ τοῦ Βυζαντίου, ἔστρεψαν τὰς ἐλπίδας τῶν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς τοῦ βορρᾶ, ἰδίᾳ τῆς Οὐγγαρίας καὶ βραδύτερον τῆς Ρωσίας. Τὰς προσδοκίας ταύτας ἀνεπτέρωνον ἐπιτυχίαι τινὲς τῶν Οὐγγρων καὶ φῆμαι περὶ μυστικῶν δῆθεν ὑποσχέσεων τῆς Ρωσίας, ὡς καὶ ἄλλαι εἰκασίαι καὶ προφητεῖαι, τοσοῦτον μᾶλλον πιστευταί, καθ' ὅσον προήρχοντο ἐκ χώρας, μετὰ τῆς ὁποίας κοινὴ θρησκευτικὴ πίστις ἦν ὡνε τοὺς Ἕλληνας καὶ ἥτις εἶχεν ἀναλάβει ἀπρο-

καλύπτως τὸ μέρος τοῦ ἐπισήμου κηδεμόνου τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῶν ὑποδούλων ὑπὸ τοὺς Τούρκους λαῶν. Ὁ μῦθος τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ «ξανθοῦ γένους» τοῦ βορρᾶ ἀπετέλεσεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη γενικὴν τοῦ λαοῦ πίστιν καὶ ἀπεκρυστάλλωθη εἰς τὴν «Φυλλάδα τοῦ Ἀγαθαγγέλου», ἥτις ἐνωρὶς ἔγινε τὸ Εὐαγγέλιόν του.

Ἄνθρωποι φιλοπάτριδες καὶ λόγιοι ὡς οἱ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, οἱ ἱερομόναχοι Δανιὴλ καὶ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς ἐξέφραζον τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τὴν ρωσικὴν συνδρομὴν καὶ ἀφιέρωνον ἀρχαιοπρεπεῖς ᾠδὰς εἰς τοὺς Ρώσους αὐτοκράτορας, ἐνῶ ἡ δημοτικὴ ποίησις, ἡ ἐρμηνεύουσα τὰς ἐθνικὰς προσδοκίας καὶ ἀπηχοῦσα τὰς λαϊκὰς σκέψεις, ἐπανελάμβανε μετὰ πεποιθήσεως:

Ἄκόμα τούτ' τὴν ἀνοίξει,
ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τὸ καλοκαίρι,
καημένη Ρούμελη,
ὄσο νὰ ρθῆ ὁ Μόσκοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι
Μοριά καὶ Ρούμελη⁷.

Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου τὴν αἰσιοδοξίαν καὶ τὰς ἐλπίδας διεδέχθη ἡ ἀπαισιοδοξία καὶ ἡ ἀπογοήτευσίς. Οὐχὶ μόνον οὐδεμίαν πραγματικὴν βοήθειαν παρεσχέθη, ἀλλ' ἀντιθέτως μάλιστα, πολλοὶ καὶ δὴ καὶ τὸ «ξανθὸν γένος» τοῦ βορρᾶ, ἐπωφελοῦντο ἐκ τῆς τραγικῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκετο ἡ χώρα, ἵνα ἐξωθήσῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπαναστάσεις, πολλὰ μυστικῶς ὑπισχνούμενοι εἰς αὐτούς, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει ζητοῦντες μόνον νὰ ἀποκομίσωσιν οἱ ἴδιοι ὄσα ἠδύνατο ὀφέλη καὶ ἐγκαταλείποντες ἔπειτα αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην τῶν.

Τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Στεφανόπολοι ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἑλλάδα, ἦτο ἰδιαιτέρως ζῶηρᾳ ἀκόμη ἡ ἀνάμνησις τοῦ τελευταίου ἐμπαιγμοῦ τῶν ὑποδούλων κατὰ τὸν πρόσφατον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' (1768-1774), τῆς πικρίας δὲ ταύτης καὶ τοῦ βαθυτάτου πόνου τὸν ὁποῖον ἐδοκίμασαν τότε οἱ Ἕλληνες ἀπήχησις εἶναι «τὸ τραγούδι τῆς Ρούμελης», ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκφράζεται τὸ βαθὺ παράπονον διὰ τὴν ὑπὸ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀδιαφορίαν, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν προδοσίαν ἐκ μέρους τῆς μεγάλης Δυνάμεως τοῦ βορρᾶ.

Τὸ στιχοῦργημα δὲν εἶναι βεβαίως γνήσιον δημοτικόν. Ἐχει γραφῆ παρ' ἀγνωστοῦ ποιητοῦ, ὅστις καλῶς κατεῖχε τὰ πράγματα καὶ ὅστις εἶναι προφανὲς ὅτι

6. Διὰ πλείονας πληροφορίας βλ. Γ. Θ. Ζώρα, Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος καὶ αἱ πρὸς ἑλληνοτουρκικὴν συνεννόησιν προσπάθειαι αὐτοῦ, Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1954, σελ. 31 ἐπ.

7. Γ. Θ. Ζώρα, Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος καὶ αἱ πρὸς ἑλληνοτουρκικὴν συνεννόησιν προσπάθειαι αὐτοῦ, ἐνθ' ἀν., σελ. 43 ἐπ.

- 75 Καὶ ποῦ νὰ πῶ τὰ πάθη μου ; κανέναν δὲν ἔχω.
 Κανένας δὲν εὐρέθηκε νὰ μὲ παρηγορήσῃ
 φαρμάκι ὡσὰν τί ἐπότισα ὄλην τὴν οἰκουμένην,
 καὶ ὄλοι μ' ἀλγομονήσανε, κανεὶς δὲν μὲ λυπᾶται.
 80 Καὶ οἱ Μόσκοβες, οἱ φίλοι μου, ἡ μοναχὴ μου ἐλπίδα,
 καὶ τί καλὸ μοῦ ἐκάμανε σὰν ἦλθαν ἔς τὸν Λεβάντε ;
 νὰ μ' ἀφανίσουν τὰ νησιά καὶ νὰ μὲ παραιτήσουν,
 καὶ πάλιν μὲ τὸν τύραννον νὰ κάμουν τὴν ἀγάπην ;
 Νάσον σὲ τί ἀκατάστασιν μ' ἤφερεν ἡ σκλαβία
 85 σκλαβία τόσο σκληρῇ ἔς τὸν κόσμον δὲν ἐφάνη
 καὶ ἐλπίδα ἀπὸ καμμιὰ μεριά νὰ λυτρωθῶ δὲν ἔχω.
 Καὶ σὺ μοῦ λέγεις νὰ χαρῶ, παιγνίδια νὰ βαρέσω,
 πὺν ἄλλου παρὰ τὰ δάκρυα μου, παρηγοριὰ δὲν βρῶσκω ;

* * *

«Τῆς Ρούμελης τὸ τραγούδι» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ θρηνητικὰ ποιήματα τῶν περασμένων αἰώνων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐτράφησαν οἱ σκλάβοι πρόγονοί μας. Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι θρηνοὶ περικλείει καὶ αὐτὸ τοὺς πόνους καὶ τὰς ἐλπίδας, τὰς προσδοκίας καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις, τὰς προσπάθειας καὶ τὰς ἀποτυχίας ἑνὸς ἀκαταβλήτου λαοῦ, ὅστις ἔχων πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς μακρᾶς παραδόσεως καὶ τῆς μεγάλης

ἀξίας του, ἐπεζήτει πάση θυσίᾳ νὰ ἐπανεύρῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Εἶναι ἓνα στιχουργημα οὐχὶ ἄρτιον ἀπὸ καθαρῶς λογοτεχνικῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ διδακτικώτατον ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐπόψεως, τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ μελετῶσιν ὄλοι οἱ Ἑλληνόπαιδες. Καὶ ὁμως εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὀλίγοι μόνον δεκάδες Ἑλλήνων γνωρίζωσι καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

ΤΥΨΕΙΣ

—Μὴν ἔρχεσ' ἀπ' τὴ θάλασσα,
 μὴν ἔρχεσ' ἀπ' τὸ δάσος ;
 (Μισότρελλη μὲ ρώτησε
 στὸ δρόμο μιὰ καρδιά...)
 Μὴν ἄκουσες, μὴν πρόσεξες
 στὸ μακρονὸ γεφύρι,
 πέρα στοὺς βράχους, ἄνθρωπε,
 μιὰ συντροφιά παιδιά ;

—Δὲν ἄκουσα, δὲν κοίταξα .
 ποτὲ ἄλλους ἀνθρώπους
 κι' ἔτσι διαβαίνω μοναχὸς
 τ' ἀτέλειωτο στρατί...
 (Μ' αὐτὰ τῆς ἀποκρίθηκα
 χωρὶς κι' ἐγὼ νὰ ξέρω
 κι' ἐκείνη μ' ἀναφυλλητὰ
 ἐχάθηκε σκυφτή...)

Π. Μ. ΣΩΤΗΡΧΟΣ

